

Rozumienie informacji prasowej: badania psychologiczne

Anna Szalkowska, Piotr Francuz¹

Instytut Psychologii, Katedra Psychologii Eksperymentalnej KUL

UNDERSTANDING PRESS INFORMATION: PSYCHOLOGICAL RESEARCH

Abstract. In order to understand a text, one must interpret the input of external data according to the system of acquired knowledge. The research has verified the hypothesis that a structurally and narrative press information corresponds to various mental representations of the same content which readers construct.

The findings of our experimental have shown that the hierarchic structure of a press text helps to remember general information. Those who read press information of the structure were also more certain that the answers they gave were correct. With regard to particular information, this feeling was not corroborated by their actual answers. One may therefore presume that press readers construct the representation of the events they describe with a subjective belief that the contents are true, although they do not remember e.g. detailed circumstances or their course. With respect to the variable of time, it has been stated that those who read a narrative text were much more quicker with their answer than those who read a hierarchically structured information. Moreover, the subjects ordered the events they described according to the sequence in which they had taken place in reality by transforming the hierarchically structured text according to a narrative chronology. Such findings confirm the hypothesis that, unlike a hierarchic structure (typical of press information), the form of narration is a more natural way to memorize events.

Translated by Jan Klos

Zachowanie człowieka w dużej mierze jest wyznaczone jego funkcjonowaniem poznawczym. Napływające z zewnątrz informacje są przez niego przetwarzane, w wyniku czego konstruuje on umysłową reprezentację rzeczywistości. Człowiek gromadzi wiedzę o świecie nie tylko na podstawie bezpośrednich, osobistych doświadczeń, lecz także za pośrednictwem mediów. Środki masowego przekazu są obecnie ważnym źródłem informacji o rzeczywistości społecznej, politycznej, gospodarczej czy związanej z szeroko rozumianą kulturą. Wśród nich istotną pozycję zajmuje codzienna prasa.

Na rozumienie komunikatów medialnych wpływa nie tylko treść tekstu, lecz również sposób przekazu, forma, jaką mu się nadaje. W stosunku do czytanych treści czytelnikowi dość łatwo przyjąć krytyczną postawę, natomiast odbiór struktury tekstu na ogół jest znacznie mniej refleksyjny. Wiele jednak wskazuje na to, że forma komunikatu w znacznym stopniu decyduje o kształcie umysłowej reprezentacji opisywanych w nim zdarzeń.

TEKST PRASOWY – REPREZENTACJA RZECZYWISTOŚCI KONSTRUOWANA PRZEZ ŚRODKI MASOWEGO PRZEKAZU

Tekst prasowy ma zhierarchizowaną strukturę tematyczno-rematyczną. Wyróżnia się w niej temat, czyli to, o czym się mówi, oraz remat – to, co się mówi o temacie. Temat – jako funkcja związana z pojęciem określoności – zawiera element znany i pozostaje w opozycji do rematu – nowej informacji (zob. np. Gorczyca, 2000; Tomlin i in., 2001). W każdej wypowiedzi zdaniowej można wskazać temat i remat. Struktura tematyczna stanowi podstawowy trzon tekstu lub plan jego budowy. Uwzględniając aspekt komunikatywny zdania, remat jest ważniejszy od tematu. Jest on właściwą wypowiedzią, w nim tkwi jej komunikatywny sens. Biorąc jednak pod uwagę strukturę tekstu, to temat stanowi jej zasadniczy element, dlatego też niekiedy mówi się tylko o strukturze tematycznej (Daneš, 1974).

Struktura tematyczna jest zhierarchizowana, zgodnie z podziałem tekstu na akapity, rozdziały itd. Opisuje ona ponadlinearne związki między grupami zdań nie wypływające z ich bezpośredniego następstwa. Na tematyczną strukturę tekstu składają się: hipertemat (globalny temat tekstu obejmujący wszystkie tematy zdaniowe), tematy grup zdaniowych (ogniwa pośrednie między hipertematem a tematami zdaniowymi) oraz tematy zdaniowe odnoszące się do kolejnych zdań tekstu (Miczka, 1992).

W informacji prasowej występuje ograniczona liczba tematów grup zdaniowych, co zapewnia jej spójność. Ten mechanizm selekcyjny działa jak soczewka, skupiając uwagę odbiorcy na wybranym aspekcie hipertematu i ukazując zdarzenia w sposób punktowy. Strukturę informacji prasowej cechuje zatem ograniczony zasięg

¹Adres do korespondencji: Anna Szalkowska, Piotr Francuz, Katedra Psychologii Eksperymentalnej KUL, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: szalanka@kul.lublin.pl lub francuz@kul.lublin.pl

derywacji możliwych do wykorzystania w obrębie danego hipertematu. Tekst prasowy spełnia funkcję informacyjną. Powinien charakteryzować się takimi cechami, jak: zwiezłość, jasność i obiektywność. Z badań Miczki (1992) wynika jednak, że informacja prasowa spełnia też funkcje perswazyjne, np. gdy stosuje się mechanizmy perswazji pośredniej związane z określoną budową strukturalną tekstu. Poprzez dobór i uporządkowanie opisywanych faktów jest tworzony jednostronny obraz rzeczywistości. Zabieg ten jest podyktowany koniecznością zachowania zwiezłości, cechy gatunkowej informacji prasowej.

Miczka (1992) wyznaczyła następujące elementy struktury tematycznej tekstu prasowego, mogące decydować o sposobie rozumienia zawartych w nim treści: (1) Złamanie rzeczywistego porządku wydarzeń, kumulacja najnowszych faktów na początku tekstu. Przez taki układ sekwencji faktów jest tworzona wewnętrzna chronologia, która sugeruje określone relacje przyczynowo-skutkowe. (2) Powtórzenia i rozwinięcia niektórych sekwencji lub wyizolowanych faktów. (3) Znaczenie początku tekstu, na który składa się tytuł, podtytuł i pierwszy paragraf. Może być w nim zawarty wniosek autora oraz podstawowa sekwencja faktów, które w dalszej części zostają powtórzone i rozwinięte. Wymienione elementy struktury tematycznej informacji prasowej zostały przyjęte w prezentowanych badaniach jako kryteria selekcji materiału badawczego, którym posługiwano się w eksperymencie.

Struktura tekstu prasowego jest analizowana również w ramach teorii Kintscha i van Dijka (zob. np. Duszak, 1998). Punktem wyjścia tych analiz stał się ogólny model struktury tekstu, w którym zaznacza się wpływ strukturalizmu i lingwistycznej teorii Chomsky'ego. Kintsch i van Dijk (1978) wyróżniają następujące poziomy tekstu: (1) Poziom mikrostruktury – definiowany jako sekwencja zdań logicznych „podłożona” pod sekwencje zdań gramatycznych. Jest to najbardziej zewnętrzny poziom struktury tekstu; stanowi on jego informacyjną podstawę. (2) Poziom makrostruktur jest centralnym elementem koncepcji Kintscha i van Dijka. Definiują oni makrostrukturę jako semantyczne struktury dyskursu (van Dijk, Kintsch, 1983). Nie ma jednej makrostruktury, lecz jest ich wiele, w zależności od tego, na jakim poziomie ogólności znajdują się tworzące ją pojęcia. Makrostrukturę zawierają to, co jest najbardziej istotne spośród przedmiotów i zdarzeń denotowanych przez sekwencję zdań logicznych na poziomie mikrostruktury. Makrostrukturę są odkrywane w wyniku interpretacji zdań logicznych. Sekwencje tych zdań są zastępowane makrozdaniem poprzez redukcję informacji semantycznej o tę jej część, która dotyczy mniej istotnych szczegółów zawartych na poziomie mikrostruktury. Zatem relację makrostruktury do mikrostruktury można scharakteryzować za pomocą pojęcia ważności lub istotności. Makrostruktura nie jest zazwyczaj wyrażona w tekście *explicite*, ale jest konstruowana przez jego odbiorcę.

Van Dijk (2001) wyróżnia w strukturze tekstu także poziom schematów strukturalnych, czyli tzw. superstruktur, który nie wyraża kolejnego poziomu jej „głębi”, ale odnosi się do syntaktyki. Superstruktura jest formą ułatwiającą określenie przynależności tekstu do określonego typu. Przykładem superstruktury może być narracja lub tekst prasowy. Narracja w tym ujęciu stanowi konwencjonalną superstrukturę o następujących zasadach jej formowania:

- Narracja = historia + moral
- Historia = miejsce + epizod
- Epizod = zdarzenie + ocena
- Zdarzenie = komplikacja + rozwiązanie

Superstruktura tekstu prasowego stanowi formę globalnej organizacji tekstu, na której wspiera się cała jego konstrukcja. Według van Dijka schemat wiadomości prasowej składa się z dwóch zasadniczych elementów: podsumowania i wiadomości. W skład podsumowania wchodzi: nagłówek i *lead* (akapit makrostrukturalny), zaś na wiadomość składają się: sytuacja i komentarz. Sytuację opisuje epizod (wydarzenie i jego następstwa) oraz tło (kontekst, czyli minione i aktualne okoliczności wydarzenia). Komentarz obejmuje natomiast reakcje słowne oraz konkluzje (oczekiwania i oceny) (por. Duszak, 1998).

Schemat zaproponowany przez van Dijka został skonstruowany na podstawie analiz angielskich wiadomości prasowych. Odnosząc go jednak do informacji prasowej, z którą najczęściej mamy do czynienia w polskich dziennikach, należałoby usunąć z niego komentarz, gdyż zgodnie z jej cechami gatunkowymi, nie powinny się tu znaleźć np. konkluzje zawierające opinie autora. Po uwzględnieniu tej poprawki materiał prasowy, którym posłużono się w badaniach własnych referowanych w niniejszym artykule, miał analogiczną strukturę do przedstawionego schematu.

PSYCHOLOGICZNE MECHANIZMY ROZUMIENIA TEKSTU

Rozumienie stanowi przedmiot zainteresowania wielu przedstawicieli psychologii poznawczej. Jest wiele definicji tego pojęcia. W tym artykule przyjęto propozycję Kurcz (1987), która określa rozumienie jako „czynny

ROZUMIENIE INFORMACJI PRASOWEJ: BADANIA PSYCHOLOGICZNE

proces konstruowania reprezentacji, polegający na interpretacji odbieranych informacji zgodnie z systemem posiadanej wiedzy i na włączaniu tej informacji w ów istniejący już system” (s. 308).

Przetwarzanie danych zawartych w tekście można wyjaśnić przez wyodrębnienie różnych typów schematów poznawczych. Uwzględniając przyjętą tu definicję rozumienia tekstu, czyli interpretowania danych napływających z zewnątrz zgodnie z systemem posiadanej wiedzy, schemat poznawczy można ujmować jako strukturę, która spełnia takie funkcje. Trzebiński (2002) przyjmuje, że schemat poznawczy to model pewnego fragmentu rzeczywistości, wobec której pełni dwie powiązane ze sobą funkcje: reprezentacji rzeczywistości i procedury przetwarzania informacji o tej rzeczywistości. Obydwa te zadania schematu poznawczego składają się na proces rozumienia. Dalej autor wymienia różne rodzaje schematów poznawczych, m.in. takie, które zawierają wiedzę na temat ogólnych, stałych cech danego obiektu, oraz takie, które opisują następstwo czasu, przestrzeni i w których dominują relacje przyczynowo-skutkowe lub celowościowe. Te ostatnie nazywa schematami narracyjnymi.

Narracje są specyficznym rodzajem rozumienia świata; strukturalizują doświadczenie człowieka w formie opowiadania, ujmując je w kategoriach ludzkich intencji oraz problemów powstających na drodze realizowania tych intencji. W tym sensie umysł interpretuje odbierane zdarzenia jako określone historie, w których rozumieniu zostaje odzwierciedlona struktura narracji.

Według Trzebińskiego (2002), rozumienie narracyjne ma dwie charakterystyczne właściwości. Po pierwsze, struktura narracyjnego rozumienia ułatwia uwzględnianie kontekstu w procesie interpretacji odbieranych wydarzeń. Wynika to stąd, że schematy narracyjne, w większym stopniu niż inne złożone schematy poznawcze, przechowują konkretną wiedzę zawierającą dane kontekstowe. Po drugie, struktura narracji ułatwia wykorzystywanie doświadczenia w procesie rozumienia faktów, a schematy narracyjne, bardziej niż inne struktury wiedzy, zawierają osobistą wiedzę człowieka. W skład schematów narracyjnych wchodzi również zróżnicowane kategorie poznawcze, reprezentujące ważne elementy zdarzeń rozciągniętych w czasie.

Podsumowując można powiedzieć, że schematy narracyjne – w porównaniu z innymi strukturami wiedzy, zwłaszcza wiedzy paradygmatycznej – zawierają szerszą wiedzę na temat kontekstu sytuacyjnego oraz informacje bardziej konkretne, dotyczące np. sensorycznego lub sensomotorycznego aspektu rzeczywistości (por. Lang i in., 1995). W konsekwencji, w trakcie narracyjnej interpretacji danego faktu, człowiek łatwiej przetwarza informacje zindywidualizowane i kontekstowe (Trzebiński, 2002).

Rodzaj wiedzy zawartej w schematach narracyjnych można porównać do danych epizodycznych, zaś schematy wiedzy paradygmatycznej są analogiczne do systemu danych semantycznych. Korzysta się tutaj z rozróżnienia dwóch typów myślenia: paradygmatycznego i narracyjnego, z których każdy dostarcza charakterystycznych sposobów porządkowania doświadczeń i konstruowania rzeczywistości. Typ paradygmatyczny, nazywany też logiczno-naukowym, jest oparty na kategoryzacji, konceptualizacji i ściśle określonych procedurach. Z kolei narracja organizuje znaczenia nadawane rzeczywistości w kategoriach ludzkich dążeń i sekwencji wydarzeń zachodzących w toku ich realizacji (Klaus-Stańska, 2002). Różnica między schematami narracyjnymi a paradygmatycznymi dotyczy więc nie tylko typu zawartej w nich wiedzy, ale również sposobu przetwarzania informacji w ramach każdej z tych struktur.

Rozumienie, definiowane tu jako proces budowania umysłowej reprezentacji, może także dotyczyć konstruowania reprezentacji struktury sądów zawartych w tekście. Przyjmujemy, że struktura zbudowanej reprezentacji odzwierciedla określoną strukturę tekstu, np. hierarchiczną strukturę informacji prasowej. Propagatorami tego podejścia są m.in. Kintsch i van Dijk (zob. np. Kliś, 2000). Przyjęty przez nich model struktury tekstu nawiązuje do koncepcji gramatyki generatywno-transformacyjnej Chomsky'ego. Zgodnie z tą teorią, w procesach rozumienia istotną rolę odgrywa abstrakcja struktury głębokiej ze struktury powierzchniowej; jest ona warunkiem rozumienia, a także przechowywania zdań w pamięci (Kurcz, 1987). Podobnie Kintsch i van Dijk (1978) przyjmują, że makrostruktura stanowiąca semantyczną strukturę tekstu jest odkrywana w wyniku interpretacji zdań logicznych (mikrostruktury). W stosunku do zdań logicznych osoba stosuje różne operatory: dane z pamięci sensorycznej, wiedzę ogólną i osobistą zawartą w pamięci długotrwałej, wiedzę leksykalną, a także emocje, pragnienia, zainteresowania i przekonania. Wykorzystanie tych modalnych operatorów sprawia, że interpretacja tekstu jest relatywna do danych w nich zawartych. Rozumienie większych fragmentów tekstu zależy również od interpretacji mniejszych fragmentów wchodzących w ich skład. Dla rozumienia tekstu istotna jest więc jego spójność, bowiem interpretacja następuje linearnie poprzez ujmowanie relacji między kolejnymi zdaniami logicznymi.

Rezultatem procesu interpretacji jest skonstruowanie makrostruktury tekstu. Van Dijk i Kintsch (1983) scharakteryzowali wiele strategii umożliwiających tworzenie umysłowej reprezentacji tekstu. Najprostsze z nich to strategie ideacyjne, do których należą: (a) generalizacja (zastępowanie zdań logicznych makrozdanem logicznym); (b) „przycinanie drzewa semantycznego” (usuwanie zdań logicznych, nieistotnych w stosunku do głównego tematu); (c) integrowanie (zastępowanie dużej liczby zdań logicznych mikrostruktury małą liczbą zdań makrostruktury); (d) konstruowanie (wnioskowanie z sekwencji zdań logicznych sądu, który nie był *explicite*

zawarty na poziomie mikrostruktury) (por. Dobrowolski, 1992).

Bardziej złożonymi strategiami są np. strategie lokalnej spójności tekstowej. Do skonstruowania makrostruktury tekstu wykorzystywane są również strategie uruchamiające gotowe, kulturowo ukształtowane schematy interpretacyjne, a także strategie stylistyczne, które pozwalają na interpretację specyficznych dla autora tekstu sposobów wyrażania znaczenia, stanowiące wskaźnik jego sytuacji społecznej i osobistej. Jeszcze inną grupę stanowią strategie retoryczne pozwalające na rozumienie metafor czy innych lingwistycznych struktur retorycznych. W rozumieniu dyskursu konwersacyjnego wykorzystywane są natomiast strategie konwersacyjne i strategie przetwarzania informacji niewerbalnych (van Dijk, 1998).

Umysłowa reprezentacja tekstu, konstruowana za pomocą różnych strategii stosowanych w odniesieniu do jego mikrostruktury, odzwierciedla jego hierarchiczną budowę. Van Dijk (2001) zaproponował trójpoziomowy model umysłowej reprezentacji tekstu obejmujący trzy elementy: strukturę powierzchniową (syntaktyczną), podstawę tekstową o charakterze sądów oraz model sytuacyjny. Na poziomie struktury syntaktycznej tekst reprezentowany jest przez słowa oraz frazy sformułowane w nim w sposób dosłowny. Na poziomie podstawy tekstowej reprezentacja ma formę semantycznej struktury tekstu, wyrażonej w postaci sądów. Jest to inaczej mówiąc makrostruktura tekstu. Natomiast w modelu sytuacyjnym reprezentowane są sytuacje opisane w tekście. Elementy reprezentacji z tego poziomu są wydobywane zarówno ze struktury tekstu, jak i z posiadanej wiedzy na temat fragmentów rzeczywistości opisywanych w tekście.

HIPOTEZY BADAWCZE

Zagadnienie rozumienia informacji prasowej jest głównym problemem badawczym podejmowanym w niniejszym artykule. Odwołując się do przedstawionych koncepcji strukturalnych tekstu, przez informację prasową rozumiemy specyficzny rodzaj tekstu o zhierarchizowanej strukturze tematyczno-rematycznej. Zawiera on przede wszystkim informacje o charakterze epizodycznym, dotyczące wydarzeń z określonego miejsca i czasu. Jakie są cechy umysłowej reprezentacji budowanej przez czytelnika tak rozumianej informacji prasowej w zależności od jej struktury? Czy i w jaki sposób relacje zachodzące między zdaniem tekstu wiadomości decydują o jej rozumieniu?

Odwołując się do teorii Kintscha i van Dijka oraz teorii schematów narracyjnych (Mandler, 1984; Trzebiński, 2002), jak również do badań nad strukturą informacji prasowej (np. Miczka, 1992; Duszak, 1998; Mrozowski, 1991) przyjmujemy, że: (1) elementy struktury, które mogą istotnie modyfikować proces rozumienia, to te, które należą do wyższych poziomów struktury hierarchicznej tekstu i tworzą jego makrostrukturę oraz (2) na poziomie makrostruktury informacja prasowa może występować w postaci hierarchicznie ustrukturyzowanej, zbudowanej na zasadzie tzw. odwróconej piramidy, oraz narracyjnej w formie „opowieści”.

Informacja prasowa hierarchicznie ustrukturyzowana składa się najczęściej z tytułu, podtytułu, wprowadzenia zawierającego najnowsze informacje (*lead*) oraz akapitów. Chronologia opisu wydarzenia jest odwrócona. Często najpierw podaje się opis wydarzenia „z ostatniej chwili”, po czym występują opisy zdarzeń poprzedzających. Wprowadzenie do informacji najczęściej ma charakter ogólny, zaś szczegóły są podawane dopiero w dalszej części przekazu.

Od hierarchicznie ustrukturyzowanego tekstu odróżnia się narrację w formie opowieści, w której istotne jest określenie czasu i miejsca wydarzeń oraz ich chronologia (począwszy od wstępnych wydarzeń, na ostatecznych rezultatach skończywszy). Tak skonstruowana informacja prasowa nawiązuje do klasycznych reguł dramaturgii (zawiazanie akcji, rozwój, kulminacja, rozwiązanie lub zawieszenie akcji).

Przebieg rozumienia tekstu, ujmowanego tu za Kurcz (1987) jako czynny proces konstruowania reprezentacji, zależy z jednej strony od rodzaju odbieranych informacji, z drugiej zaś od systemu wiedzy, zgodnie z którym są one interpretowane i do którego zostają włączone. Proces rozumienia w ramach złożonych schematów poznawczych prowadzi do ujęcia informacji ogólnych, głównych myśli tekstu i występujących w nim relacji przyczynowo-skutkowych, a posługując się terminologią Kintscha i van Dijka – do skonstruowania makrostruktury tekstu.

Rozumienie danych wyrażonych w formie narracji (opowieści), prowadzi natomiast do powstania schematów narracyjnych, w których ujmowane są informacje konkretne, dotyczące charakterystyki czasoprzestrzennej i innych szczegółowych okoliczności danego wydarzenia (Trzebiński, 2002). Według Kintscha i van Dijka zostaje tu odzwierciedlona mikrostruktura tekstu poprzez bardziej szczegółowe odtwarzanie zdań logicznych, z których skonstruowana jest dana informacja. Wiedza tego typu może zostać wydobyta z pamięci za pomocą sekwencji pytań dotyczących szczegółowych informacji: kto? co? gdzie? kiedy? i dlaczego? (tzw. kanon 5W – ang. *Who? What? Where? When? Why?*).

Badanie rozumienia tekstu hierarchicznie ustrukturyzowanego i narracyjnego powinno uwzględniać oba typy reprezentacji konstruowane przez odbiorców, a zatem obejmować sprawdzenie stopnia zapamiętania

ROZUMIENIE INFORMACJI PRASOWEJ: BADANIA PSYCHOLOGICZNE

szczegółowych informacji i ujmowania stosunków przestrzennych i czasowych oraz zadania wymagające ujęcia relacji przyczynowo-skutkowych i głównego sensu danego tekstu.

Ze względu na strukturalne różnice w budowie informacji prasowej przypuszczamy, że w wyniku procesu rozumienia informacji hierarchicznie ustrukturyzowanej i narracyjnej zostaną zbudowane różne reprezentacje umysłowe tej samej treści. Na tej podstawie sformułowaliśmy następujące hipotezy badawcze:

1. Rozumienie informacji prasowej hierarchicznie ustrukturyzowanej charakteryzuje się: (a) większą poprawnością, (b) większą pewnością i (c) krótszym czasem odpowiedzi na pytania ogólne dotyczące związków przyczynowo-skutkowych oraz (d) wyborem bardziej ogólnych określeń głównego problemu tekstu i (e) odtwarzaniem odwróconej chronologii wydarzeń w stosunku do informacji prasowej o strukturze narracyjnej.

2. Rozumienie informacji prasowej o strukturze narracyjnej charakteryzuje się: (a) większą poprawnością, (b) większą pewnością i (c) krótszym czasem odpowiedzi na pytania szczegółowe oraz (d) bardziej konkretnymi określeniami głównego problemu tekstu i (e) odtwarzaniem chronologii zgodnie z porządkiem narracyjnym w stosunku do informacji prasowej hierarchicznie ustrukturyzowanej.

Biorąc pod uwagę to, że teksty prasowe mogą dotyczyć zagadnień łatwiejszych (bliższych odbiorcy) lub trudniejszych przypuszczamy, że:

3. Rozumienie tekstu łatwego charakteryzuje się: (a) większą poprawnością, (b) większą pewnością i (c) krótszym czasem odpowiedzi w stosunku do rozumienia tekstu trudnego.

4. Rozumienie tekstu trudnego, hierarchicznie ustrukturyzowanego, charakteryzuje się: (a) większą poprawnością, (b) większą pewnością i (c) krótszym czasem odpowiedzi na pytania szczegółowe w porównaniu z odpowiedziami na pytania ogólne dotyczące związków przyczynowo-skutkowych; (d) preferowaniem bardziej konkretnych określeń głównego problemu tekstu oraz (e) odwróconą chronologią wydarzeń.

Uważamy również, że na odtwarzaną (*off-line*) (w odróżnieniu od konstruowanej *on-line*) reprezentację wydarzenia istotny wpływ ma kolejność, w jakiej jest przypomniany oryginalny materiał. Twierdzimy, że:

5. Na pytania zadawane w pierwszej kolejności udzielane są odpowiedzi: (a) o większej poprawności, (b) z większą pewnością i (c) w krótszym czasie w stosunku do końcowych pytań testu.

6. Rozumienie informacji prasowej hierarchicznie ustrukturyzowanej charakteryzuje: (a) większą poprawność, (b) większą pewnością i (c) krótszy czas odpowiedzi na pytania ogólne zadawane przed pytaniami szczegółowymi niż zadawane po pytaniami szczegółowych (wzmocnienie roli struktury tekstu).

7. Rozumienie informacji prasowej o strukturze narracyjnej charakteryzuje: (a) większą poprawność, (b) większą pewnością i (c) krótszy czas odpowiedzi na pytania szczegółowe zadawane przed pytaniami ogólnymi niż zadawane po pytaniami ogólnych (wzmocnienie roli narracji).

PLAN EKSPERYMENTU

Zmienne niezależne

W niniejszych badaniach przyjęto następujące zmienne niezależne:

1. Struktura tekstu:

a) tekst hierarchicznie ustrukturyzowany: wyróżniony tytuł, podtytuł, wprowadzenie zawierające najnowsze informacje, chronologia wydarzeń – od najnowszych do wcześniejszych (chronologia odwrócona);

b) tekst narracyjny: brak wyróżnionego tytułu, podtytułu, wprowadzenia, chronologia narracyjna – od wydarzeń najwcześniejszych do najnowszych.

2. Trudność tekstu, na którą składają się: trudność semantyczna (występowanie obcojęzycznych nazw, nazwisk, tematyka dotycząca mało znanych, odmiennych kulturowo problemów) i złożoność struktury tematyczno-rematycznej (proporcja bezpośrednich relacji między zdaniami do pośrednich):

a) tekst łatwy: problematyka łatwa semantycznie, w strukturze tematyczno-rematycznej dominacja relacji bezpośrednich;

b) tekst trudny: problematyka trudna semantycznie, odległa kulturowo, w strukturze tematyczno-rematycznej dominacja relacji pośrednich.

3. Kolejność zadawanych pytań podczas odtwarzania zawartości informacji prasowej:

a) pytania szczegółowe przed pytaniami ogólnymi,

b) pytania ogólne przed pytaniami szczegółowymi.

Zmienne zależne

1. Sposób udzielania odpowiedzi na dwa rodzaje pytań: pytania dotyczące szczegółowych informacji (miejsce, osób, czasu itp.) i pytania ogólne odnoszące się do przyczyn, skutków, zasad, związków i celów przedstawianych wydarzeń.

Wskaźnikami sposobu udzielania odpowiedzi są: (a) poprawność – rozumiana jako zgodność z treścią *explicite*

zawartą w tekście; (b) pewność – określana na skali procentowej, gdzie 100% oznacza całkowitą pewność, że wybrana odpowiedź jest prawidłowa, a 0% – niepewność, czy wybrana odpowiedź jest właściwa; (c) czas odpowiadania (do analiz wykorzystano czasy odpowiedzi poddane transformacji logarytmicznej).

2. Kolejność chronologii wydarzeń: ułożenie poszczególnych epizodów w kolejności odzwierciedlającej przebieg wydarzeń. Za wskaźnik odtworzenia porządku chronologicznego przyjęto korelację r Spearmana. W celu redukcji skośności rozkładu z próby współczynnika korelacji zastosowano metodę Fishera polegającą na logarytmicznym przekształceniu wartości korelacji na wyniki standaryzowane z_r (zob. Ferguson, Takane, 1997).

3. Określenie głównego problemu przedstawionej informacji: porządkowanie zdań określających problem tekstu na różnym poziomie ogólności.

Materiał badawczy

Do badań wybrano dwa teksty, których główne tematy dotyczyły życia społecznego i kulturalnego. Informacje te zawierały opis wydarzeń z zagranicy (Niemiec i Turcji) i spełniały kryteria tekstu hierarchicznie ustrukturyzowanego („Protesty niemieckich ekologów. Śmieci przejechały”, *Gazeta Wyborcza*, 13 XI 2001, s. 6 – tekst łatwy oraz „Turcja – Arabia Saudyjska. Skarga do UNESCO. Hotel zamiast twierdzy”, *Gazeta Wyborcza*, 9 I 2002, s. 9 – tekst trudny). Do skonstruowania tekstów o strukturze narracyjnej posłużono się tymi samymi informacjami prasowymi, z których usunięto tytuły, podtytuły, wstępy zaznaczone kursywą i podział na akapity oraz wykorzystując wszystkie zdania, ułożono je zgodnie z chronologią wydarzeń – od najwcześniejszych do najnowszych. Dzięki temu zabiegowi w tekście narracyjnym dominowały bezpośrednie relacje tematyczne. Do obydwu wybranych informacji prasowych (łatwej i trudnej) skonstruowano test, na podstawie którego określano rodzaj reprezentacji tekstu tworzony przez osoby badane. Każdy z tych testów zawierał 26 pytań (20 pytań szczegółowych i 6 pytań ogólnych). Do każdego pytania sformułowano listę sześciu możliwych odpowiedzi, z których tylko jedna była właściwa. Treść prawidłowych odpowiedzi była *explicite* zawarta w tekście informacji, której dotyczyło dane pytanie.

W testach manipulowano także kolejnością zadawanych pytań. Testy, którymi posłużono się w eksperymencie, zostały przygotowane w wersji komputerowej, dzięki czemu możliwy był m.in. pomiar czasu odpowiedzi na każde pytanie.

Do testu dołączono dwa zadania polegające na porządkowaniu: (a) jedenastu zdań zawierających epizody składające się na całość wydarzeń przedstawionych w danym tekście i (b) sześciu zdań określających główny problem danego tekstu na różnym poziomie ogólności: od sformułowań ogólnych do konkretnych.

Osoby badane i ich podział na grupy badawcze

W eksperymencie wzięło udział 130 osób (połowa kobiet i połowa mężczyzn), które podzielono na 8 grup. Wiek wszystkich osób mieścił się w granicach 16-18 lat.

Grupy badawcze zostały wyróżnione z uwagi na zmienne niezależne i ich wartości. Różniły się więc między sobą ze względu na strukturę i trudność czytanego tekstu oraz kolejność zadawania pytań testowych (zob. tab. 1).

Tabela 1.

Podział grup badawczych

Kolejność pytań	Pytania szczegółowe przed ogólnymi				Pytania ogólne przed szczegółowymi			
	tekst łatwy		tekst trudny		tekst łatwy		tekst trudny	
Struktura tekstu	hierarchiczna	narracja	hierarchiczna	narracja	hierarchiczna	narracja	hierarchiczna	narracja
Nr grupy	1	2	3	4	5	6	7	8

WYNIKI

Rozumienie informacji prasowej a struktura tekstu

Wskaźnikami rozumienia informacji prasowej w zależności od rodzaju struktury czytanego tekstu, w zakresie których badani uzyskali zróżnicowane wyniki, były: poprawność, pewność i czas udzielanych odpowiedzi oraz sposób porządkowania opisywanych wydarzeń. Zmienna „struktura informacji prasowej” różnicowała badane grupy również w interakcjach z pozostałymi dwiema zmiennymi: poziomem trudności tekstu i kolejnością pytań.

Poprawność i pewność odpowiedzi a struktura informacji prasowej

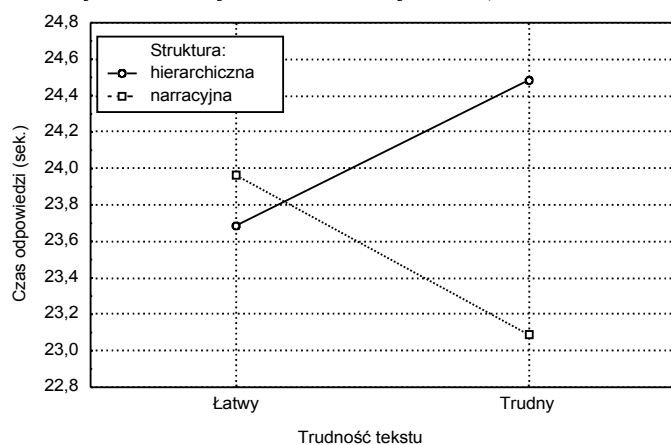
Po przeczytaniu informacji hierarchicznie ustrukturyzowanej badani istotnie częściej udzielali poprawnych odpowiedzi na pytania ogólne niż osoby czytające narrację ($F = 10,47$; $p < 0,001$).

ROZUMIENIE INFORMACJI PRASOWEJ: BADANIA PSYCHOLOGICZNE

W zależności od struktury czytanej tekstu osoby badane różniły się także pod względem pewności, że udzielone przez nich odpowiedzi są prawidłowe. Niezależnie od rodzaju pytań, osoby czytające informację prasową hierarchicznie ustrukturyzowaną miały większe przekonanie, że wybrały poprawną odpowiedź (pytania szczegółowe: $F = 3,82$; $p < 0,026$; pytania ogólne: $F = 3,10$; $p < 0,040$). Zatem czytając tekst o strukturze hierarchicznej, jaką nadaje się informacjom w prasie, badani mieli silniejsze poczucie, że prawidłowo zapamiętali zarówno szczegółowe, jak i ogólne informacje niż osoby czytające tekst o strukturze narracyjnej. Przekonanie to wystąpiło niezależnie od poprawności odpowiedzi. Na pytania szczegółowe badani czytający tekst hierarchicznie ustrukturyzowany nie udzielili istotnie więcej poprawnych odpowiedzi niż osoby czytające narrację.

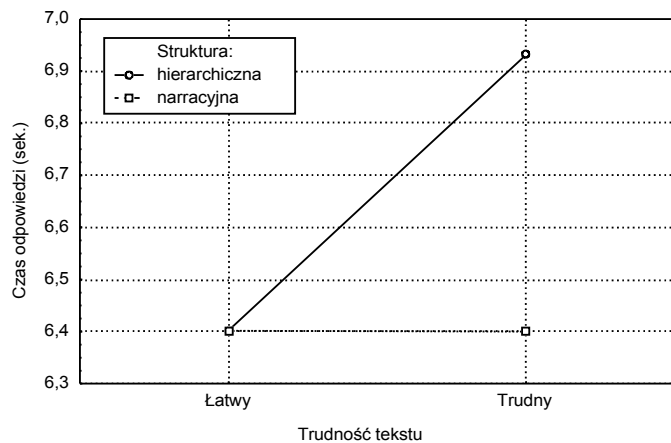
Czas udzielanych odpowiedzi a struktura informacji prasowej

Po przeczytaniu informacji prasowej o strukturze narracyjnej badani szybciej udzielali odpowiedzi na pytania ogólne, dotyczące związków przyczynowo-skutkowych występujących w opisanych zdarzeniach, niż osoby czytające tekst hierarchicznie ustrukturyzowany ($F = 4,72$; $p < 0,016$). Podobną tendencję zaobserwowano w odniesieniu do pytań szczegółowych ($F = 2,70$; $p < 0,051$). Czas, w jakim udzielano odpowiedzi na ten typ pytań, zależał jednak nie tylko od struktury tekstu, lecz również od jego trudności ($F = 5,98$; $p < 0,008$) (zob. rys. 1).

Rys. 1. Wykres interakcji struktury i trudności tekstu w odniesieniu do czasu odpowiadania na pytania szczegółowe

Osoby badane, które czytały trudny tekst o strukturze narracyjnej, znacznie szybciej udzielały odpowiedzi na pytania wymagające przypomnienia sobie szczegółowych informacji niż osoby czytające ten sam tekst, lecz ustrukturyzowany hierarchicznie. Z kolei po przeczytaniu łatwej informacji prasowej o strukturze narracyjnej badani potrzebowali nieco więcej czasu na udzielenie odpowiedzi na pytania szczegółowe niż osoby czytające tę samą informację o strukturze hierarchicznej. Analogiczna interakcja rodzaju struktury i poziomu trudności tekstu wystąpiła w odniesieniu do pytań ogólnych ($F = 4,68$; $p < 0,016$) (zob. rys. 2).

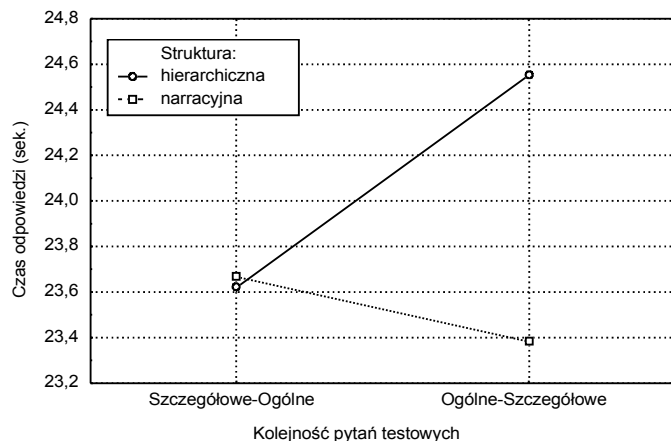

Rys. 2. Wykres interakcji struktury i trudności tekstu w odniesieniu do czasu odpowiadania na pytania ogólne

Czas odpowiedzi na pytania ogólne, udzielanych przez osoby czytające trudną informację prasową hierarchicznie ustrukturyzowaną, był dłuższy w stosunku do czasu, w jakim wybierały odpowiedź osoby czytające ten sam trudny tekst o strukturze narracyjnej. Przy tekście łatwym nie wystąpiły między tymi grupami różnice w czasie odpowiedzi na pytania ogólne.

Stwierdzono również interakcję między strukturą tekstu i kolejnością pytań testowych ze względu na czas udzielanych odpowiedzi na pytania szczegółowe ($F = 3,17; p < 0,039$) (zob. rys. 3).

Jeśli pytania o informacje szczegółowe (typu: kto? gdzie? kiedy? ile? itp.) były zadawane na początku testu, nie stwierdzano istotnej różnicy w czasach udzielania na nie odpowiedzi przez osoby czytające tekst o strukturze hierarchicznej i narracyjnej. Jeżeli jednak pytania te znajdowały się w drugiej części testu, badani czytający informację o strukturze narracyjnej wyraźnie szybciej udzielali na nie odpowiedzi niż osoby czytające tekst hierarchicznie ustrukturyzowany.

Rys. 3. Wykres interakcji struktury tekstu i kolejności pytań testowych w odniesieniu do czasu odpowiadania na pytania szczegółowe

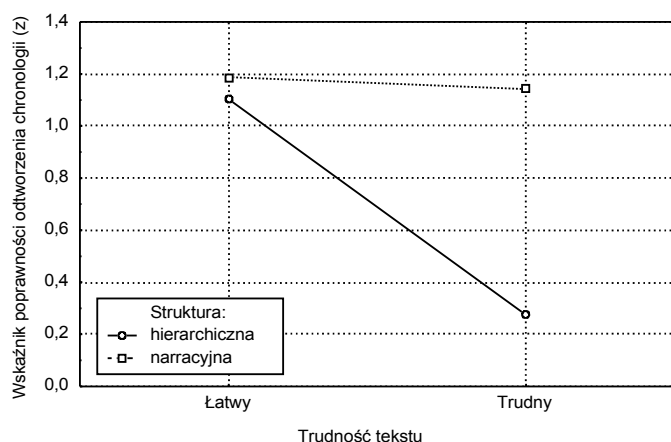
Chronologia wydarzeń a struktura informacji prasowej

W zależności od struktury informacji prasowej osoby badane w różny sposób odtwarzały chronologię wydarzeń. Po przeczytaniu informacji o strukturze narracyjnej, w której opisano wydarzenia uporządkowane od najwcześniejszych do najnowszych, badani przedstawili ich przebieg zgodnie z taką kolejnością. Z kolei osoby czytające tekst hierarchicznie ustrukturyzowany miały wyraźną tendencję do traktowania wydarzeń najnowszych jako pierwszych w porządku chronologicznym. Odwzorowywały zatem chronologię odwróconą, charakterystyczną dla opisu wydarzeń prasowych, a nie w takiej kolejności, w jakiej faktycznie się wydarzyły. Ze względu na poprawność odtworzenia faktycznej chronologii wydarzeń różnica między grupami, którym przedstawiono informacje o różnej strukturze, była istotna statystycznie ($F = 15,58; p < 0,001$).

Oprócz struktury tekstu na odtworzenie prawidłowej chronologii wydarzeń wpłynęła również jego trudność ($F = 10,54; p < 0,001$). Interakcję między strukturą i stopniem trudności informacji prasowej przedstawia wykres na rys. 4.

Osoby czytające trudny tekst o strukturze hierarchicznej miały tendencję do odtwarzania odwróconej kolejności wydarzeń, natomiast po przeczytaniu podobnie ustrukturyzowanego, ale łatwego tekstu badani odwzorowywali kolejność opisywanych wydarzeń w podobny sposób, jak osoby czytające informację o strukturze narracyjnej. Niezależnie od poziomu trudności informacji prasowej o narracyjnej strukturze badani odtwarzali chronologię wydarzeń, począwszy od najwcześniejszych, skończywszy na najnowszych.

ROZUMIENIE INFORMACJI PRASOWEJ: BADANIA PSYCHOLOGICZNE

Rys. 4. Wykres interakcji między strukturą i stopniem trudności tekstu w odniesieniu do poprawności odtworzenia chronologii wydarzeń

Rozumienie informacji prasowej a stopień trudności tekstu

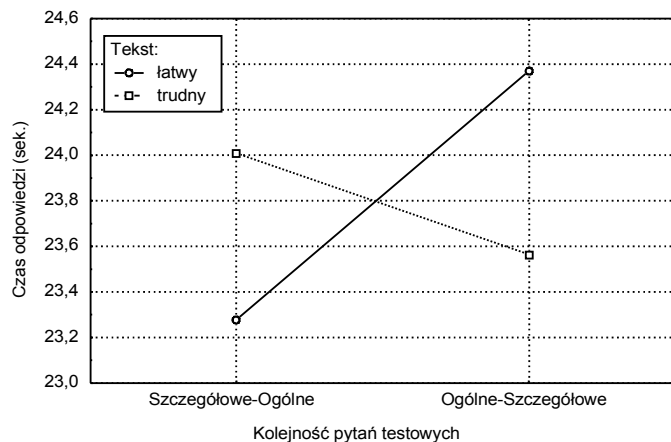
Poprawność i pewność odpowiedzi a stopień trudności informacji prasowej

Osoby, których zadaniem było przypomnienie sobie szczegółowych informacji, częściej wybierały właściwe odpowiedzi po zapoznaniu się z łatwym tekstem niż z tekstem trudnym ($F = 12,50$; $p < 0,001$). Z kolei na pytania dotyczące informacji ogólnych, wymagające myślenia przyczynowo-skutkowego, więcej poprawnych odpowiedzi zarejestrowano u osób, które czytały tekst trudny, niż u tych, które czytały tekst łatwy ($F = 28,94$; $p < 0,001$). Trudność tekstu różnicowała także osoby badane pod względem pewności, że udzielone przez nie odpowiedzi są prawidłowe. Różnica ta odnosiła się przede wszystkim do pytań szczegółowych ($F = 4,48$; $p < 0,018$). Po przeczytaniu łatwego tekstu osoby badane były bardziej przekonane, że wybrały właściwe odpowiedzi na pytania dotyczące szczegółowych informacji, niż osoby, które odpowiadały na te pytania w odniesieniu do trudnej informacji prasowej.

Czas udzielanych odpowiedzi a stopień trudności informacji prasowej

Analizując czas odpowiedzi na pytania dotyczące szczegółowych informacji, stwierdzono interakcję między poziomem trudności tekstu a kolejnością zadawania pytań testowych ($F = 5,05$; $p < 0,013$). Interakcję tę ilustruje wykres na rysunku 5.

Badani szybciej udzielali odpowiedzi na pytania szczegółowe zadawane do tekstu łatwego, jeśli znajdowały się one na początku testu, gdy natomiast te same pytania zadawano w drugiej części testu (tj. po pytaniach ogólnych), badani potrzebowali znacznie więcej czasu na odpowiedź. Różnica w czasach odpowiedzi na pytania szczegółowe, zadawane w pierwszej i drugiej części badania, była nieco mniejsza, gdy dotyczyła trudnej informacji prasowej, jednak tendencja miała przeciwny kierunek – szybciej odpowiadano na pytania szczegółowe do tekstu trudnego, zadawane po pytaniach ogólnych, dłużej zaś wybierano odpowiedzi na te same pytania, kiedy umieszczono je na początku testu.

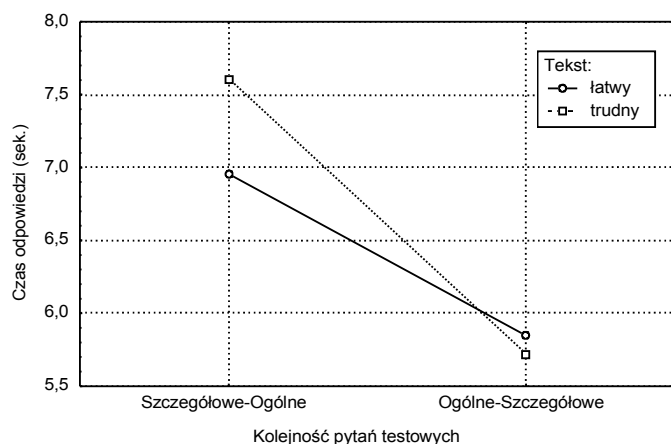
Rys. 5. Wykres interakcji między trudnością tekstu a kolejnością zadawania pytań testowych w odniesieniu do czasu odpowiedzi na pytania

Testując czasy odpowiedzi na pytania ogólne stwierdzono, że osoby czytające łatwą informację prasową wybierały odpowiedź na nie znacznie szybciej niż po przeczytaniu tekstu trudnego ($F = 4,64$; $p < 0,017$). Podobnie jak w odniesieniu do pytań szczegółowych, również i tutaj znacząca okazała się kolejność zadawania pytań testowych ($F = 10,11$; $p < 0,001$) (zob. rys. 6).

Jeśli podczas testu najpierw zadawano pytania ogólne, a potem szczegółowe, wówczas – niezależnie od stopnia trudności tekstu – badani szybciej przypominali sobie informacje ogólne, niż wtedy, gdy na te pytania odpowiadali po pytaniach szczegółowych. Jeżeli ich zadaniem było natomiast przypomnienie sobie informacji ogólnych po serii pytań szczegółowych, to ci, którzy czytali trudny tekst, dłużej zastanawiali się nad wyborem odpowiedzi, niż ci, którzy czytali test łatwy.

Chronologia wydarzeń a stopień trudności informacji prasowej

Trudność informacji prasowej zróżnicowała badane grupy pod względem poprawności odtworzenia kolejności wydarzeń ($F = 13,18$; $p < 0,001$). Osoby czytające łatwy tekst miały tendencję do porządkowania przedstawionych wydarzeń w kolejności od najwcześniejszych do najnowszych. Taka chronologia jest charakterystyczna dla narracji. Natomiast w przypadku tekstu trudnego w większym stopniu odwzorowywano chronologię odwróconą, występującą w informacjach prasowych hierarchicznie ustrukturyzowanych.

Rys. 6. Wykres interakcji między trudnością tekstu a kolejnością zadawania pytań testowych w odniesieniu do czasu odpowiedzi na pytania ogólne

Różnicę w sposobie porządkowania wydarzeń opisywanych w łatwej i trudnej informacji prasowej należy interpretować z uwzględnieniem interakcji poziomu trudności tekstu i jego struktury. Tendencja do konstruowania reprezentacji trudnego tekstu zgodnie z odwróconą chronologią wydarzeń dotyczy bowiem przede wszystkim informacji prasowej hierarchicznie ustrukturyzowanej (por. rys. 4).

Rozumienie informacji prasowej a kolejność zadawania pytań

Poprawność i pewność odpowiedzi a kolejność zadawania pytań

Badane osoby częściej podawały prawidłowe odpowiedzi na pytania, które znajdowały się w pierwszej części testu (dla pytań szczegółowych: $F = 3,49$; $p < 0,032$; dla pytań ogólnych: $F = 9,31$; $p < 0,001$). Jeśli pytania dotyczące opisywanych w tekście związków przyczynowo-skutkowych poprzedzały pytania szczegółowe, badani byli bardziej przekonani, że przypomnieli sobie prawidłowe informacje. Gdy te same pytania ogólne zostały natomiast w teście poprzedzone pytaniami szczegółowymi, pewność co do poprawności odpowiedzi radykalnie się zmniejszyła ($F = 11,14$; $p < 0,001$).

Czas udzielanych odpowiedzi a kolejność zadawania pytań

Czas, w jakim badane osoby udzielały odpowiedzi, w zależności od kolejności zadawania pytań testowych, był zróżnicowany analogicznie, jak w odniesieniu do poczucia pewności co do poprawności odpowiedzi. Istotne różnice dotyczyły pytań ogólnych ($F = 149,64$; $p < 0,001$). Badani zdecydowanie szybciej wybierali odpowiedź na pytania tego typu, jeśli zadawano je przed pytaniami szczegółowymi. Wyraźne jest zwłaszcza wydłużenie czasu wyboru odpowiedzi na pytania ogólne, zadawane do tekstu trudnego, kiedy na początku testu umieszczono

ROZUMIENIE INFORMACJI PRASOWEJ: BADANIA PSYCHOLOGICZNE

pytania szczegółowe (por. rys. 6). Na poziomie efektów głównych nie stwierdzono natomiast istotnych statystycznie różnic w zakresie czasów odpowiedzi na pytania szczegółowe zadawane w pierwszej lub w drugiej serii testowej. Badane osoby szybciej jednak udzielały odpowiedzi na pytania dotyczące szczegółowych informacji, kiedy ten typ pytań zadawany był na początku testu, ale tylko w przypadku łatwej informacji prasowej (por. rys. 5). Natomiast przy odwrotnej kolejności pytań wydłużał się czas odpowiedzi na pytania szczegółowe, zadawane do tekstu hierarchicznie ustrukturyzowanego (por. rys. 3).

DYSKUSJA WYNIKÓW

Przeprowadzony eksperyment pozwolił zweryfikować hipotezę dotyczącą roli struktury tekstu w rozumieniu informacji prasowej. Rozumienie informacji prasowej hierarchicznie ustrukturyzowanej – w porównaniu z odbiorem narracji – wyraża się większą poprawnością odpowiedzi na pytania ogólne dotyczące związków przyczynowo-skutkowych. Osoby czytające tekst ustrukturyzowany z większą pewnością udzielały odpowiedzi, niezależnie od rodzaju pytań, choć przewidywano, że tendencja ta będzie dotyczyła tylko pytań ogólnych. Nie potwierdziła się hipoteza, zgodnie z którą po przeczytaniu tekstu hierarchicznie ustrukturyzowanego badani mieli szybciej udzielać odpowiedzi na pytania dotyczące związków przyczynowo-skutkowych. Okazało się, że zastanawiali się oni dłużej nad wyborem odpowiedzi na obydwa rodzaje pytań. Szybciej udzielali odpowiedzi jedynie na pytania dotyczące szczegółowych informacji, po przeczytaniu tekstu ustrukturyzowanego łatwego lub gdy ten rodzaj pytań zadawany był na początku testu.

Hipotezy dotyczące sposobu odzwierciedlania chronologii wydarzeń przez osoby czytające informację prasową hierarchicznie ustrukturyzowaną zostały częściowo potwierdzone. Badani mieli rzeczywiście tendencję do odtwarzania wydarzeń w odwrotnej kolejności (od najnowszych do początkowych), ale tylko po przeczytaniu tekstu trudnego. Gdy natomiast podawana informacja była łatwa, przekształcali kolejność opisanych wydarzeń zgodnie z chronologią narracyjną: od początkowych do najnowszych.

Osoby czytające tekst o strukturze narracyjnej nie różniły się od badanych czytających informację prasową, hierarchicznie ustrukturyzowaną pod względem poprawności odpowiedzi na pytania szczegółowe. W zakresie pewności udzielanych odpowiedzi badani czytający informację o strukturze narracyjnej byli ogólnie mniej pewni, czy udzielili poprawnej odpowiedzi, w porównaniu z osobami czytającymi tekst hierarchicznie ustrukturyzowany. Pod względem czasu wyboru odpowiedzi odbiór informacji prasowej o strukturze narracyjnej sprzyjał znacznie szybszemu udzielaniu odpowiedzi na obydwa rodzaje pytań. Tendencja ta dotyczyła zwłaszcza informacji szczegółowych po przeczytaniu trudnego tekstu lub gdy pytania ogólne poprzedzały pytania szczegółowe oraz w odniesieniu do pytań ogólnych zadawanych do tekstu trudnego. Ponadto – zgodnie z postawioną hipotezą – osoby czytające tekst narracyjny porządkowały opisywane wydarzenia według chronologii charakterystycznej dla tego rodzaju struktury, niezależnie od poziomu trudności informacji.

Kolejne hipotezy dotyczyły roli poziomu trudności informacji prasowej w rozumieniu tekstu. Spodziewano się, że poszczególne wskaźniki rozumienia będą różne w odpowiedziach na pytania do tekstu łatwego i trudnego. Zgodnie z postawionymi hipotezami, po przeczytaniu łatwej informacji wybierano więcej prawidłowych odpowiedzi na pytania szczegółowe; udzielano ich również z większym poczuciem pewności. Badane osoby przypominały sobie także informacje szczegółowe w krótszym czasie, ale tylko wtedy, gdy odnoszące się do nich pytania były umieszczone na początku testu.

Hipotezy dotyczące roli poziomu trudności tekstu nie potwierdziły się w odniesieniu do pytań ogólnych. Badani udzielili więcej poprawnych odpowiedzi na ten typ pytań po przeczytaniu trudnej informacji prasowej niż po przeczytaniu informacji łatwej. Nie wystąpiły też statystycznie istotne różnice w zakresie pewności odpowiedzi na pytania dotyczące związków przyczynowo-skutkowych w zależności od poziomu trudności tekstu. Jednak odpowiedzi na pytania ogólne zadawane do łatwej informacji prasowej udzielano szybciej niż w przypadku tekstu trudnego, co potwierdziło hipotezę odnoszącą się do tej zmiennej zależnej.

Poziom trudności tekstu wyraźnie różnicował badane grupy pod względem rodzaju odtwarzanej chronologii wydarzeń. Niezależnie od struktury tekstu, wydarzenia opisywane w łatwej informacji prasowej były przedstawiane przez badane osoby zgodnie z chronologią narracyjną. Przy trudnym tekście natomiast dominowała chronologia odwrócona, zwłaszcza po przeczytaniu informacji hierarchicznie ustrukturyzowanej. Jeśli chodzi o interakcje poziomu trudności i struktury tekstu, nie uzyskano jednoznacznych wyników.

Zmienna kolejności zadawania pytań zróżnicowała zachowania osób badanych zgodnie z postawionymi hipotezami. Jeśli na początku testu zadawano pytania ogólne, badani częściej udzielali na nie poprawnych odpowiedzi, z większym poczuciem pewności oraz w krótszym czasie. Analogiczny efekt wystąpił w odniesieniu do informacji szczegółowych. W sytuacji, gdy pytania szczegółowe zadawano na początku testu, osoby badane przypominały sobie ten typ informacji z większą poprawnością, jednak nie towarzyszyło temu silniejsze poczucie pewności, a czas odpowiedzi był krótszy tylko po przeczytaniu tekstu łatwego. Uzyskane wyniki wskazują, że nie

bez znaczenia jest kolejność, w jakiej osoby badane mają przypomnieć sobie przeczytane informacje. Umieszczenie pytań ogólnych na początku tekstu sprzyjało lepszym odpowiedziom w zakresie wszystkich branych pod uwagę wskaźników (poprawności, pewności i czasu odpowiedzi). W odniesieniu do pytań szczegółowych efekt ten miał węższy zakres. Kolejność zadawania pytań szczególnie wpłynęła na czas udzielania odpowiedzi. Niezależnie od rodzaju informacji szybciej przypomniano sobie te wiadomości, o które pytano bezpośrednio po przeczytaniu tekstu. Wyniki te stanowią ważną wskazówkę metodologiczną do dalszych badań nad odbiorem i rozumieniem tekstu.

Podsumowując całość przedstawionych wyników, warto podkreślić wnioski dotyczące roli struktury informacji prasowej w procesie jej rozumienia.

1. Poprawność odtwarzania informacji, jako wskaźnik zapamiętywania wydarzeń, mówi o charakterze materiału, z którego czytelnik buduje umysłową reprezentację tekstu. Uzyskane wyniki wskazują, że hierarchiczna struktura tekstu prasowego sprzyja zapamiętaniu informacji ogólnych. Potwierdza to teorię Kintscha i van Dijka, którzy zakładali, że reprezentacja tekstu budowana jest przede wszystkim ze zdań makrostrukturalnych (zob. też: Kurcz, 2000). W zakresie informacji szczegółowych nie stwierdzono istotnych różnic pod względem poprawności ich zapamiętywania przez osoby czytające teksty o różnych strukturach. Wszyscy badani zapamiętali około połowę szczegółowych okoliczności opisywanych wydarzeń. Nie potwierdzono tym samym koncepcji odnoszącej się do schematów narracyjnych, w których gromadzone są szczegółowe informacje dotyczące opisywanych wydarzeń (por. np. Trzebiński, 2002).

2. Poczucie pewności, że udzielona odpowiedź jest poprawna, stanowi subiektywny wskaźnik wyrażający przekonanie osoby o „prawdziwości” swojej wiedzy osiągniętej po lekturze przeczytanego tekstu. Informacje, co do których odbiorca ma poczucie, że dobrze je pamięta, stanowią ważny materiał dla konstruowanej poznawczej reprezentacji tekstu. Osoby badane, czytające informację prasową hierarchicznie ustrukturyzowaną, miały większą pewność co do poprawności udzielanych odpowiedzi zarówno na pytania ogólne, jak i szczegółowe. W odniesieniu do informacji szczegółowych poczucie to często nie miało uzasadnienia w faktycznej poprawności odpowiedzi. Uzyskane wyniki potwierdzają, że wyróżnione w badaniach Miczki (1992) elementy strukturalne tekstu prasowego mogą decydować o perswazyjnym charakterze informacji przekazywanych w takiej formie. Czytelnicy prasy mogą konstruować reprezentację opisywanych wydarzeń, kierując się subiektywnym przekonaniem o prawdziwości zapamiętanych treści, nie pamiętając np. szczegółowych okoliczności i przebiegu wydarzeń. Po przeczytaniu tekstu narracyjnego badane osoby również miały mniejsze poczucie pewności co do poprawności zapamiętanych informacji.

3. Czas, w jakim udzielano odpowiedzi, stanowi wskaźnik, który można interpretować jako gotowość do przypomnienia sobie danej informacji lub liczbę procesów mentalnych niezbędnych do przeszukania zawartości pamięci w celu znalezienia właściwej odpowiedzi. W zakresie tej zmiennej osoby czytające informację prasową o strukturze narracyjnej udzielały zdecydowanie szybciej odpowiedzi na pytania szczegółowe, zwłaszcza zadawane do tekstu trudnego lub gdy były one poprzedzone pytaniami ogólnymi. Interakcje te mogą świadczyć o większej trwałości zapamiętywania szczegółowych informacji przy odbiorze narracji niż przy tekście hierarchicznie ustrukturyzowanym. Ten wynik z kolei byłby zgodny z przewidywaniami teorii schematów narracyjnych: forma narracji stanowi bowiem naturalny sposób zapamiętywania wydarzeń i ich szczegółowych okoliczności (Trzebiński, 2002). Czytelnicy tekstów o strukturze narracyjnej szybciej udzielali także odpowiedzi na pytania ogólne. Różnica pod tym względem w stosunku do osób czytających informację hierarchicznie ustrukturyzowaną wzrastała przy odbiorze tekstu trudnego. Można zatem powiedzieć, że narracja sprzyja trwalszemu zapamiętywaniu informacji zarówno szczegółowych, jak i ogólnych.

4. Chronologia wydarzeń, jaką odtwarzają czytelnicy tekstów prasowych, wiąże się z dostrzeganiem związków czasowych oraz przyczynowo-skutkowych występujących między opisywanymi zdarzeniami. Na podstawie uzyskanych wyników można zauważyć, że badani porządkowali opisywane wydarzenia zgodnie z kolejnością, w jakiej przebiegały one w rzeczywistości, nawet jeśli wymagało to przekształcenia chronologii w stosunku do czytanego tekstu. Informacje prasowe, które mają epizodyczny charakter, były bowiem w ten sposób porządkowane nie tylko przez osoby czytające tekst o strukturze narracyjnej, ale także przez osoby czytające łatwy tekst hierarchicznie ustrukturyzowany. Grupy, którym przedstawiono trudną informację prasową hierarchicznie ustrukturyzowaną, odwzorowywały jednak zawartą w niej odwróconą chronologię. Odpowiada to hipotezie dotyczącej interakcji poziomu trudności i struktury tekstu.

Przedstawione wyniki pozwoliły na sformułowanie wniosków odnoszących się do hierarchicznej i narracyjnej struktury tekstu prasowego. Interesujące byłoby przeprowadzenie dalszych badań, ukierunkowanych na analizę tekstu o strukturze narracyjnej. Jak pokazano, czytelnicy informacji prasowych mają tendencję do porządkowania opisywanych wydarzeń zgodnie z chronologią narracyjną. Jednak nie wszyscy. Typowy dla mediów sposób strukturalizowania tekstu wiadomości zgodnie z zasadą „odwróconej piramidy” zdecydowanie zakłóca narracyjny sposób reprezentowania wydarzeń, zwłaszcza wtedy, gdy są one opisywane np. za pomocą trudnych lub niezrozumiałych dla odbiorcy słów albo odnoszą się do odmiennych kulturowo zjawisk.

ROZUMIENIE INFORMACJI PRASOWEJ: BADANIA PSYCHOLOGICZNE

Interesujące byłyby także badania prowadzone w dłuższym przedziale czasowym, które pozwoliłyby precyzyjniej odpowiedzieć na pytanie dotyczące trwałości zapamiętywanych informacji, zwłaszcza przekazywanych w formie narracji.

BIBLIOGRAFIA

- Daneš, F. (1974). Semantyczna i tematyczna struktura zdania i tekstu. W: M. Mayenowa (red.), *Tekst i język. Problemy semantyczne* (s. 23-40). Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, IBL PAN.
- Dobrowolski, R. (1992). Rozumienie tekstu. W: M. Materska, T. Tyszka (red.), *Psychologia i poznanie* (s. 210-232). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Duszak, A. (1998). *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ferguson, G., Takane, Y. (1997). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gorczyca, W. (2000). *Znaczenie i rozumienie w procesie recepcji i tworzenia tekstu obcojęzycznego*. Warszawa: Wydawnictwo Rea.
- Kintsch, W., van Dijk, T. A. (1978). Toward a model of text comprehension and production. *Psychological Review*, 85, 363-394.
- Klaus-Stańska, D. (2002). Narracje w szkole. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (s. 189-220). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kliś, M. (2000). Modele umysłowej reprezentacji czytanego tekstu. *Psychologia Wychowawcza*, 2-3, 119-127.
- Kurcz, I. (1987). *Język a reprezentacja świata w umyśle*. Warszawa: PWN.
- Kurcz, I. (2000). *Psychologia języka i komunikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Lang, A., Sias, P., Chantrill, P., Burek, J. A. (1995). Tell me a story: Narrative elaboration and memory for television. *Communication Reports*, 8, 102-112.
- Mandler, J. M. (1984). *Stories, scripts, and scenes: Aspects of schema theory*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Miczka, E. (1992). Tematyczna i argumentacyjna struktura komentarza i informacji prasowej. W: T. Dobrzyńska (red.), *Typy tekstów. Zbiór studiów* (s. 27-36). Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN.
- Mrozowski, M. (1991). *Między manipulacją i poznaniem: człowiek w świecie mass mediów*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury.
- Tomlin, R., Forrest, L., Pu, M., Kim, M. (2001). Semantyka dyskursu. W: T. van Dijk (red.), *Dyskurs jako struktura i proces* (s. 45-101). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Trzebiński, J. (2002). Narracyjne konstruowanie rzeczywistości. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (s. 17-42). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Discourse as social interaction*. London: SAGE Publications.
- Van Dijk, T. A. (2001). Badania nad dyskursem. W: T. van Dijk (red.), *Dyskurs jako struktura i proces* (s. 9-44). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Van Dijk, T. A., Kintsch, W. (1983). *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.